

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

РОЗИНА Надія Вікторівна

УДК 377.3:37.035:34:005.336.2(043.3)

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ
У ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
РАДКЕВИЧ Валентина Олександрівна,
Інститут професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук
України, директор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КІЧУК Ярослав Валерійович,
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет, ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
ОЛІЙНИК Володимир Вікторович,
Науково-навчальний інститут менеджменту та
психології Державного вищого навчального
закладу «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук
України, заступник директора з науково-
педагогічної та навчальної роботи.

Захист відбудеться 27 січня 2017 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.458.01 в Інституті професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 03045, м. Київ, провулок Віто-Литовський, буд. 98-а, 6 поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті: <http://ivet-ua.science/> та у бібліотеці Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 03045, м. Київ, провулок Віто-Литовський, буд. 98-а.

Автореферат розісланий 26 грудня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Герлянд

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Входження України в європейське співтовариство актуалізує значущість гуманізації та демократизації суспільного життя і зумовлює необхідність переосмислення системи цінностей. За цих умов зростає роль професійної освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників з базовими цінностями громадянського суспільства, здатних діяти в життєвих і професійних ситуаціях відповідно до соціальних норм і законів. Тому особливого значення набуває пошук інноваційних методик формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ), що ґрунтуються на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, партнерстві, законності та співпраці в учнівських і виробничих колективах тощо.

Ця тенденція дістала відображення в Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (2015), Концепції громадянського виховання особистості (2000), Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009-2015 рр. (2009), основних положеннях Копенгагенської декларації (2002), Брюгського комюніке (2010). Однак, досягнення бажаного рівня соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників гальмується низьким рівнем їхньої мотивації до набуття соціально-правових знань і вмінь та вироблення конструктивних соціальних установок, а також недостатнім забезпеченням у ПТНЗ педагогічних умов і моделі формування означеної компетентності. Це негативно позначається на їхній готовності до відповідального виконання майбутніх професійних обов'язків, запобігання протиправним діям і конфліктам, відстоювання та захисту власних прав, виявлення активної громадянської позиції тощо. Результати аналізу наукової літератури з проблеми формування соціально-правової компетентності свідчать, що останнім часом особливого значення набуває осмислення: філософських засад сучасної освіти (В. Андрущенко, Б. Базалук, І. Зязюн, В. Кремень, В. Курило та ін.); теоретичних основ безперервної професійної освіти (С. Батишев, А. Гуржій, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Орлов, Л. Пуховська, В. Радкевич, В. Ягупов та ін.); принципів гуманізації та інтеграції професійної освіти (Ш. Амонашвілі, С. Гессен, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Н. Костиця та ін.); компетентнісного підходу до проектування змісту і технологій навчання (В. Болотов, Н. Дорошенко, Є. Зеєр, І. Зимня, О. Овчарук, Дж. Равен, О. Савченко, В. Свистун, О. Спирін та ін.); методичних засад інноваційної діяльності педагогів (М. Артюшина, М. Михнюк, Л. Петренко, Г. Романова, М. Теловата та ін.).

Проблеми формування правової компетентності майбутніх фахівців розкрито у працях М. Городиського, А. Жигуліна, Г. Кашкарьова, Я. Кічука, Н. Коваленко, В. Одарія, І. Огороднійчук, В. Олійника, І. Романової, В. Ситяніна, С. Погребняка. Розв'язанню завдань формування соціальної компетентності присвячені дослідження М. Гончарової-Горянської, М. Докторович, І. Зарубінської, Є. Прямикової, С. Нікітіної, М. Лук'янової, В. Радула, Л. Отрощенко та ін.

У працях Н. Агаркової, Т. Алексеєвої, Т. Волох, С. Кузнєцова, О. Ткачука, І. Чабдарова та ін. обґрунтовуються різні підходи до формування соціально-правової

компетентності. Проблему професійного самовдосконалення особистості досліджували: К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, А. Капська, А. Мудрик та ін. Питання формування правосвідомості, правового виховання в позаурочній і позашкільній навчально-виховній роботі висвітлено в дослідженнях В. Коваленко, О. Пометун, Н. Ткачової, М. Фіцули та ін.

Водночас, проблема формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ не була предметом спеціального педагогічного дослідження. Поза увагою вчених залишилися важливі питання визначення змісту означеної компетентності, а також обґрунтування форм, методів і педагогічних умов її формування в майбутніх кваліфікованих робітників.

Зазначене ускладнюється низкою *суперечностей*, що потребують розв'язання, а саме, між: зрослими потребами суспільства у кваліфікованих робітниках, які володіють соціально-правовою компетентністю, і недостатнім рівнем забезпечення у ПТНЗ відповідних для цього педагогічних умов; необхідністю цілеспрямованого формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників і невідповідністю існуючих у ПТНЗ методик, які б цьому сприяли; об'єктивною потребою вдосконалення процесу формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ та нерозробленістю методичних рекомендацій, які б забезпечували цей процес. Розв'язання означених суперечностей створить передумови для виховання майбутніх кваліфікованих робітників, які володіють соціально-правовими знаннями відповідно до запитів суспільства і потреб ринку праці.

Отже, актуальність і, водночас, недостатня теоретична та практична розробленість наукової проблеми, а також наявні суперечності зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту професійно-технічної освіти НАПН України з теми: «Проектування змісту професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу» (РК № 0113U00230).

Тема дослідження затверджена вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 2 від 27 лютого 2012 р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 27 березня 2012 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників для підвищення якості їхньої підготовки в професійно-технічних навчальних закладах.

Відповідно до мети дослідження, визначено такі **завдання**:

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці, з'ясувати суть і структуру соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

2. Визначити і теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

3. Спроектувати модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

4. Розробити методiku формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (на прикладі професій: муляр; лицювальник-плиточник, муляр; штукатур) та шляхом її апробації експериментально перевірити результативність педагогічних умов і моделі.

5. Підготувати і впровадити методичні рекомендації щодо формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників.

Предмет дослідження: педагогічні умови і модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі професійної підготовки у професійно-технічних навчальних закладах (на прикладі професій: муляр; лицювальник-плиточник, муляр; штукатур).

Для досягнення мети, розв'язання означених дослідницьких завдань, відповідно до специфіки предмета, на різних етапах дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**, а саме:

– *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, законодавчих актів і нормативно-правових документів, навчально-методичної документації – з метою з'ясування стану та рівня розробленості досліджуваної проблеми; порівняльний аналіз і синтез – для обґрунтування поняттєво-категоріального апарату наукового пошуку; індукція та дедукція – для встановлення зв'язків між базовими поняттями, їх ознаками й уточнення нових дефініцій та постановки завдань дослідження; моделювання – для побудови моделі формування соціально-правової компетентності, цілісного уявлення її організації та внутрішнього змісту в сукупності ключових компонентів соціально-правової компетентності та їх взаємозв'язку; узагальнення – для формування висновків за розділами, загальних висновків;

– *емпіричні*: спостереження, опитування (інтерв'ювання, анкетування, бесіди, тестування) – для виявлення стану сформованості соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників; метод експертних оцінок – для оцінювання результативності педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) – для перевірки впливу педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників на підвищення якості їхньої підготовки у професійно-технічних навчальних закладах;

– *математичної статистики*: перевірки репрезентативності вибірки – для визначення обсягу вибіркової сукупності; частотного аналізу – для оброблення та інтерпретації результатів дослідження; розрахунку статистичного критерію χ^2 Пірсона – для підтвердження значущості відмінностей показників сформованості

соціально-правової компетентності учнів експериментальних і контрольних груп до та після експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше*: теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (підвищення мотивації до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок; використання інтерактивних і проектних технологій навчання; проведення заходів із правової соціалізації учнів; застосування методики формування соціально-правової компетентності з відповідним навчально-методичним комплексом); концептуальною основою їх забезпечення є суб'єктний, аксіологічний, компетентнісний і контекстний підходи; *спроєктовано* модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах як систему взаємопов'язаних елементів (мета, методологічні підходи, принципи, педагогічні умови, форми, методи, методика формування соціально-правової компетентності з відповідним навчально-методичним комплексом, критерії, показники оцінювання рівнів сформованості соціально-правової компетентності), що дає змогу підвищити якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників з урахуванням демократичних засад розвитку сучасного суспільства, потреб і вимог національного ринку праці; *розроблено методику* формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (на прикладі професій: муляр; лицювальник-плиточник, муляр; штукатур), котра включає такі взаємопов'язані етапи: мотиваційний (активізація пізнавальної діяльності та наявного соціально-правового досвіду учнів); когнітивний (набуття соціально-правових знань і вмінь та технологій їх застосування); діяльнісно-рефлексивний (формування в учнів професійно важливих якостей, комунікативних умінь, вироблення навичок відповідальної правової поведінки, розв'язання конфліктних ситуацій);

– *удосконалено* діагностичний інструментарій дослідження сформованості соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, зокрема, визначено такі критерії та показники: ціннісно-мотиваційний (потреба в набутті соціально-правових знань; мотиви самореалізації), когнітивний (соціально-правові знання і вміння та технології їх застосування), діяльнісно-поведінковий (відповідальні дії, уміння розв'язувати конфлікти, співпраця в команді); комунікативно-суб'єктний (відповідальність за власні вчинки, комунікативні вміння, адекватна самооцінка тощо);

– *дістав подальший розвиток* зміст поняття «соціально-правова компетентність майбутніх кваліфікованих робітників»: конкретизовано комплекс соціально-правових знань і вмінь, конструктивних соціальних установок, професійно важливих якостей (дисциплінованість, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, неухильне дотримання моральних норм і законів у повсякденному житті, націленість на успіх), необхідних для здійснення професійної діяльності та соціальної взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні у навчально-виховний процес ПТНЗ: навчально-методичного

комплексу (навчальний план та програма з предмета «Основи трудового права», завдання для самостійної роботи з права; навчальний посібник «Основи трудового права», хрестоматія «Нове в трудовому законодавстві про працю»); методичних рекомендацій («Формуємо соціально компетентного випускника професійно-технічного навчального закладу»; «Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ»); проектів (соціальний – «Відлуння», правовий – «Нормативно-правове забезпечення трудового законодавства»); програми правової соціалізації учнівської молоді; методичних розробок виховних та позаурочних заходів.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітню діяльність навчальних закладів: ДНЗ «Черкаський професійний автодорожній ліцей» (довідка № 886 від 10.10.2014 р.); Ужгородське вище комерційне училище (довідка № 116 від 10.04.2013 р.); ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище» (довідка № 17 від 29.01.2014 р.); Запорізький професійний будівельний ліцей, ДНЗ «Мелітопольський професійний ліцей залізничного транспорту», ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей», ДНЗ «Запорізьке вище професійне училище сфери послуг» (довідка Науково-методичного центру ПТО у Запорізькій обл. № 16 від 29.02.2014 р.); ДНЗ «Черкаське вище професійне училище» ім. Героя Радянського Союзу Г. Ф. Короленка (довідка № 12 від 07.10.2014 р.); ДНЗ «Черкаський професійний ліцей» (довідка № 510 від 07.10.2014 р.); Дніпропетровський центр професійної освіти, Марганецький професійний ліцей, ПТУ-2, НВЦ-2, м. Дніпра (довідка Навчально-методичного центру ПТО у Дніпропетровській обл. № 13/1-67 від 02.11.2012 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися на таких науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Forming and qualitative development of modern educational systems» (Лондон, 2013), «Актуальні питання педагогічних та психологічних наук: наукові дискусії» (Харків, 2014), «VII Міжнародний фестиваль педагогічних інновацій» (Черкаси, 2015), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку педагогіки і психології» (Хмельницький, 2015);

– *всеукраїнських*: «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2015);

– *звітних*: Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти і навчання» (Київ, 2013-2016).

Результати дисертаційної роботи обговорювалися на:

– *засіданнях лабораторії* змісту професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (Київ, 2013-2016);

– *засіданнях педагогічних рад*: ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей», ДНЗ «Черкаський професійний ліцей» з метою ознайомлення з програмою педагогічного експерименту та виявлення готовності педагогічних працівників і учнів до участі в експерименті (Черкаси; Дніпрорудне, 2013-2014);

– *засіданнях методичних комісій* викладачів суспільно-гуманітарних дисциплін ПТНЗ для ознайомлення з методичними темами: «Інноваційні методи

викладання предметів гуманітарних дисциплін», «Запровадження компетентнісного підходу під час вивчення суспільних дисциплін» (Черкаси; Дніпрорудне, 2013-2014).

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено в 17 одноосібних публікаціях, із них: 5 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 7 статей і тез у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій (у тому числі – 3 зарубіжні (1 тези, 2 статті); 1 програма, 2 методичні рекомендації, 1 навчальний посібник, 1 хрестоматія.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (383 найменування, з яких 10 – англійською мовою) та 27 додатків на 59 сторінках. Дисертацію ілюстровано 21 таблицею і 5 рисунками. Загальний обсяг роботи – 286 сторінок, з яких основного тексту – 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, доцільність її розроблення, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, висвітлено інформацію про публікації за темою дисертації, її структуру й обсяг.

У першому розділі – **«Соціально-правова компетентність майбутніх кваліфікованих робітників як педагогічна проблема»** – здійснено аналіз досліджуваної проблеми в науковій літературі та педагогічній практиці, уточнено суть і структуру соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. Результати вивчення науково-педагогічної літератури свідчать, що професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників є актуальною проблемою професійної педагогіки. Визначено, що соціально-правова компетентність охоплює професійну, соціальну і правову компетентності як складові її формування. Теоретичні основи формування професійної компетентності майбутніх фахівців відображено у працях С. Батишева, І. Зарубінської, В. Лугового, Н. Ничкало, В. Радкевич, О. Щербак, В. Ягупова та ін. Питання формування соціальної компетентності досліджували: М. Гончарова-Горянська, М. Докторович, Н. Калініна, М. Лук'янова, С. Нікітіна, Л. Отрощенко, Є. Прямикова, В. Радул та ін. Вони розглядали цю компетентність як узагальнений комплекс здобутих соціальних знань, умінь і навичок взаємодії, що допомагають особистості адаптуватися, приймати відповідальні рішення, розв'язувати конфлікти, впевнено визначати свою поведінку для досягнення узгодженості між власними потребами, мотивами і вимогами соціальної дійсності тощо. Визначенню основних характеристик правової компетентності присвячені праці М. Городиського, А. Жигуліна, Г. Кашкарьова, Я. Кічука, Н. Коваленко, І. Огороднійчук, В. Одарія, В. Олійника, С. Погребняка, О. Пометун, І. Романової, В. Ситяніна, М. Фіцули та ін. Науковці характеризують цю компетентність як інтегративну якість, що охоплює правосвідомість, правову активність, комплекс знань, ідей, ціннісних уявлень та визначають вибір обґрунтованої законом поведінки людини, здатність до ефективного здійснення професійної діяльності, відповідальність, правову культуру, громадянську зрілість і

вміння використовувати знання законів для захисту прав. Результати аналізу наукових праць Н. Агаркової, Т. Алексеєвої, Т. Волох, Н. Ковалевської С. Кузнецова, О. Ткачука, І. Чабдарова свідчать, що складовими соціально-правової компетентності особистості є: комунікативність, цінності, активність, соціальна і правова відповідальність тощо. Узагальнення результатів дослідження наукових джерел і нормативно-правових документів дали змогу уточнити суть поняття «соціально-правова компетентність майбутніх кваліфікованих робітників». Доведено, що це *інтегративна якість особистості майбутніх кваліфікованих робітників, що охоплює систему соціально-правових знань і вмінь, конструктивні соціальні установки, досвід правової соціалізації, професійно важливі якості, необхідні для здійснення професійної діяльності та соціальної взаємодії*.

До структури соціально-правової компетентності належать взаємозалежні та взаємозумовлені компоненти: ціннісно-мотиваційний (потреба в набутті соціально-правових знань і вмінь; мотиви самореалізації), когнітивний (набуття соціально-правових знань і вмінь та технологій їх застосування), діяльнісно-поведінковий (відповідальні дії, уміння розв'язувати конфлікти, співпраця в команді); комунікативно-суб'єктний (комунікативні вміння, адекватна самооцінка, націленість на успіх тощо). Доведено, що запропоновані компоненти соціально-правової компетентності мають відобразитися у змісті професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ. Результати аналізу педагогічної практики щодо формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ в процесі вивчення права та позанавчальній діяльності засвідчили наявність певних позитивних зрушень, а також недоліків і упущень. Позитивним є те, що правові дисципліни викладаються в усіх ПТНЗ; зміст і методика їх викладання в основному відповідають вимогам освітньо-кваліфікаційних характеристик. Водночас, результати констатувального експерименту свідчать, що в навчально-виховному процесі ПТНЗ недостатньо враховуються потреби майбутніх кваліфікованих робітників у набутті соціально-правових знань і вмінь та не забезпечується повною мірою усвідомлення учнями соціально-правової складової їхньої професійної підготовки. Зокрема, значна частка майбутніх кваліфікованих робітників (35,4 %) вважають вивчення права необхідним лише частково або й зовсім зайвим для майбутньої професійної діяльності; 61,0 % учнів мають труднощі в суб'єкт-суб'єктній взаємодії під час роботи в команді, не повністю володіють комунікативними вміннями, навичками розв'язання конфліктів; недостатньо беруть участь у заходах із правової соціалізації, у тому числі, у виховних заходах – 10,0 %, у позанавчальній діяльності – 4,0 % учнів. Процес формування соціально-правової компетентності у ПТНЗ не є цілеспрямованим, систематичним та особистісно орієнтованим. Переважає використання традиційних методів навчання (зачитування рефератів, тривалі монологи-відповіді учнів), спостерігається низький рівень забезпечення підручниками з правових дисциплін для ПТНЗ тощо. У більшості майбутніх кваліфікованих робітників виявлено низький (36,0 %) та середній (42,3 %) рівні сформованості соціально-правової компетентності.

У другому розділі – «**Науково-методичне обґрунтування педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ**» – викладено методику дослідження проблеми, здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників; подано методику формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (на прикладі професій: муляр; лицювальник-плиточник, муляр; штукатур). Методика дослідження проблеми ґрунтується на гуманістичному, системному, суб'єктному, компетентнісному, контекстному, діяльнісному, особистісно орієнтованому, аксіологічному підходах, що забезпечує об'єктивне врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, критичне усвідомлення одержаних результатів. Робочою *гіпотезою* дослідження було припущення, що формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ відбуватиметься результативніше за таких педагогічних умов: підвищення мотивації учнів до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок; використання інтерактивних і проектних технологій навчання; проведення заходів із правової соціалізації учнів; застосування методики формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників з відповідним навчально-методичним комплексом.

З'ясовано, що *підвищенню мотивації учнів до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок* сприяє професійно спрямований зміст навчального матеріалу з права, рольові ігри, навчальні дискусії, аналіз проблемних соціально-правових ситуацій, а також використання спеціальних прийомів мотивації самореалізації учнів (націленість на успіх, мотивація обов'язку і відповідальності, заохочення тощо). *Використання інтерактивних і проектних технологій навчання* є умовою, що забезпечує майбутнім кваліфікованим робітникам набуття комунікативно-суб'єктного досвіду, умінь об'єктивно аналізувати та контролювати власні дії й поведінку, прогнозувати результати професійної діяльності. Доведено, що *проведення заходів із правової соціалізації* учнів сприяє формуванню правового світогляду майбутніх кваліфікованих робітників, поглибленню та розширенню соціально-правових знань і вмінь, усвідомленню ними прямого зв'язку між соціально-правовими знаннями, суспільними відносинами та майбутньою професійною діяльністю, виробленню ціннісних установок (орієнтирів, ідеалів, переконань); покращує ставлення до праці як до сфери власної самореалізації та самоствердження. Участь у диспутах, семінарах, тренінгах на соціально-правову тематику, правових лекторіях сприяє виробленню активної життєвої позиції. *Застосування методики формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників з відповідним навчально-методичним комплексом* є умовою, що забезпечує набуття соціально-правових знань і вмінь та технологій їх застосування, формування комунікативних умінь, навичок відповідальної поведінки, самоконтролю і саморегуляції. У розділі спроектовано модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, що включає: цільовий, організаційно-змістовий, операційно-діяльнісний, результативний блоки (рис. 1).

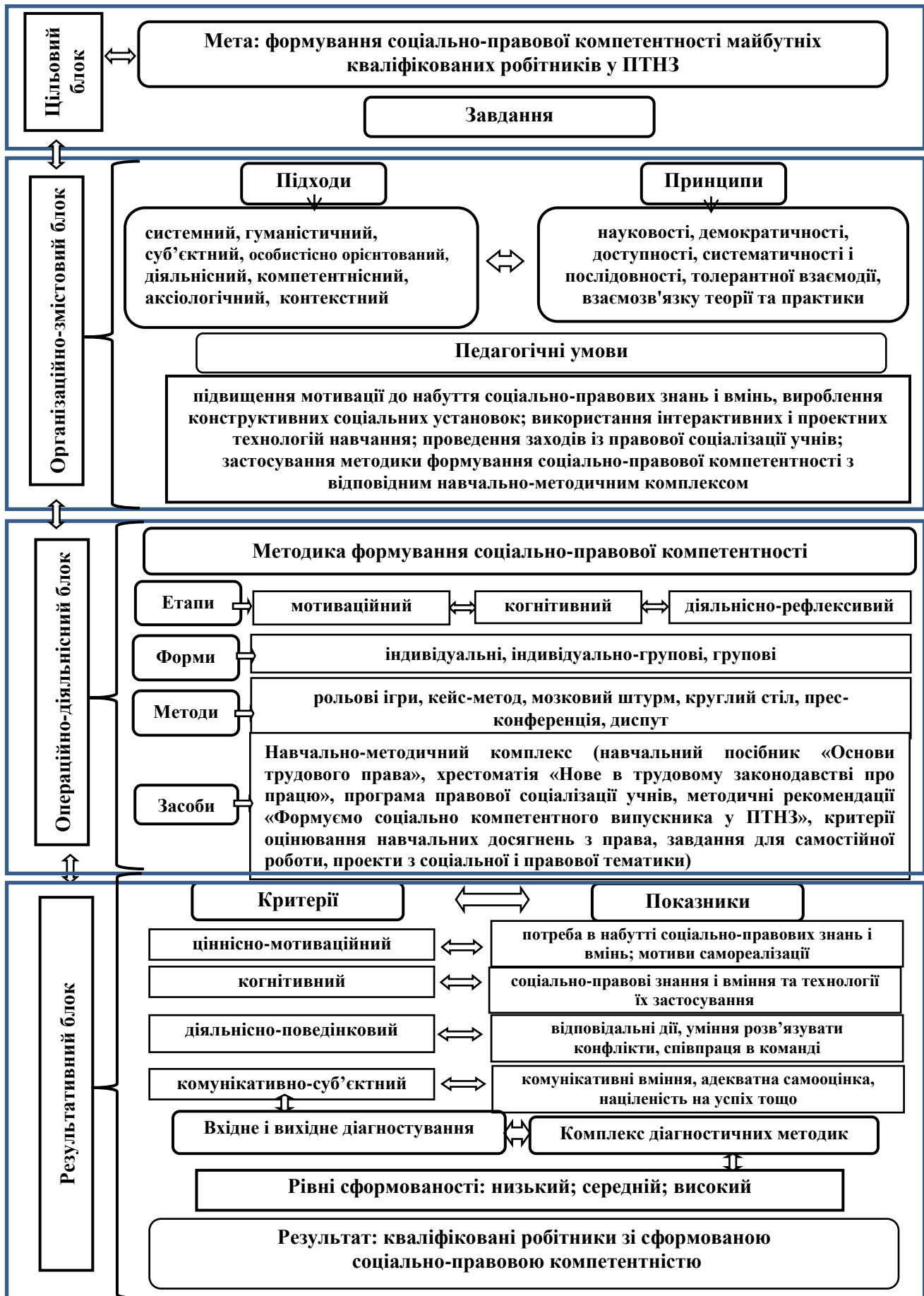

Рис. 1. Модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ

Цільовий блок включає мету та завдання формування соціально-правової компетентності. *Організаційно-змістовий блок* відображає основні методологічні підходи (системний, гуманістичний, суб'єктний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, контекстний), педагогічні принципи формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників (науковості, демократичності, доступності, систематичності і послідовності, толерантної взаємодії, взаємозв'язку теорії та практики), педагогічні умови. *Операційно-діяльнісний блок* розкриває етапи, форми, методи, засоби, методика формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Результативний блок* охоплює критерії та показники: *ціннісно-мотиваційний* (потреба в набутті соціально-правових знань і вмінь; мотиви самореалізації); *когнітивний* (соціально-правові знання і вміння та технології їх застосування); *діялісно-поведінковий* (відповідальні дії, навички розв'язувати конфлікти, співпраця в команді); *комунікативно-суб'єктний* (комунікативні вміння, адекватна самооцінка, націленість на успіх тощо), рівні сформованості соціально-правової компетентності (високий, середній, низький).

Методика формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників представлена взаємопов'язаними методами (традиційні, інтерактивні, проектні), формами (індивідуальні, індивідуально-групові, групові), засобами (підручники, посібники, хрестоматії, технічні засоби навчання, дидактичні матеріали) і включає три етапи: мотиваційний, когнітивний, діялісно-рефлексивний. На *мотиваційному етапі* актуалізується необхідність формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників на основі їхнього суб'єктного досвіду, виявленого під час аналізу проблемних ситуацій, проведення бесід, дискусій, рольових ігор. На *когнітивному етапі* відбувається набуття соціально-правових знань і вмінь та технологій їх застосування. Для цього використовуються особистісно орієнтовані технології, спрямовані на розвиток в учнів здатності бачити проблеми, аналізувати інформацію, здійснювати самостійну діяльність. На *діялісно-рефлексивному етапі* під час навчальної (прес-конференції, тренінги, рольові ігри) та позанавчальної діяльності (учнівське самоврядування, волонтерство тощо) майбутні кваліфіковані робітники поглиблюють соціально-правові знання і вміння, вдосконалюють комунікативні вміння, підвищують рівень відповідальності за власні вчинки.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка результативності педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ»** – представлено програму експериментальної роботи, описано хід та результати експериментальної перевірки педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності.

Експериментальна робота проводилась упродовж 2012-2015 рр. та передбачала дослідження наявного стану формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ, а також апробацію методики формування означеної компетентності, яка базується на визначених педагогічних умовах і моделі. Експериментальне дослідження проводилась на базі: ДНЗ «Черкаський професійний ліцей», ДПТНЗ «Роменське вище професійне

училище», ДНЗ «Дніпрорудненський професійний ліцей», Запорізького професійного будівельного ліцею. В експерименті взяли участь 381 особа, зокрема: 369 учнів, 8 викладачів і класних керівників та 4 керівники ПТНЗ.

Експериментальне дослідження проходило в три етапи.

На *констатувальному* етапі (2012-2013) було проаналізовано стан сформованості соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. З'ясувалася роль соціально-правової компетентності у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників та їхнє ставлення до соціально-правової дійсності; визначалися педагогічні умови і розроблялася модель формування соціально-правової компетентності. Виявлення рівнів сформованості соціально-правової компетентності здійснювалося за допомогою анкетування, бесід (ціннісно-мотиваційний критерій); тематичних атестацій з права, опитування (когнітивний критерій); тестування (комунікативно-суб'єктний критерій); спостереження, аналізу результатів діяльності, експертної оцінки (діяльнісно-поведінковий критерій). Встановлено, що середній і низький рівні сформованості соціально-правової компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм мають більше, ніж 82,0 % майбутніх кваліфікованих робітників, за когнітивним – 96,8 %, за комунікативно-суб'єктним – 52,0 %, за діяльнісно-поведінковим – 82,6 %. Загалом, переважна більшість майбутніх кваліфікованих робітників (79,8 %) мають низький і середній рівні сформованості соціально-правової компетентності за всіма критеріями.

Аналіз результатів експерименту дав можливість з'ясувати, що майбутні кваліфіковані робітники недостатньо вмотивовані до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок. На низькому рівні володіють комунікативними навичками, не вміють розв'язувати конфліктні ситуації, виявляють недостатню участь у позанавчальній діяльності.

На *формуальному* етапі експерименту (2013-2014) апробувалася методика формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників та експериментально перевірялася результативність теоретично обґрунтованих педагогічних умов і моделі. Методика формування соціально-правової компетентності реалізовувалася відповідно до етапів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного, що охоплювали цілі, методологічні підходи, принципи та блоки моделі. На мотиваційному етапі реалізації методики здійснювалася активізація пізнавальної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, виявлявся їхній суб'єктний досвід та спрямовувався на вироблення потреби усвідомлення ролі соціально-правових знань, умінь і конструктивних установок у процесі професійної підготовки.

На когнітивному етапі здійснювалося впровадження в навчально-виховний процес ПТНЗ навчального посібника «Основи трудового права», хрестоматії «Нове в трудовому законодавстві про працю», методичних рекомендацій «Формування соціально компетентного випускника ПТНЗ», що дало змогу майбутнім кваліфікованим робітникам покращити сформованість соціально-правової компетентності за когнітивним критерієм (в ЕГ на 8,1 % більше тих, які виявили

високий рівень умінь критично аналізувати, узагальнювати інформацію соціально-правового характеру, давати їй оцінку).

На діяльнісно-рефлексивному етапі забезпечувалася участь майбутніх кваліфікованих робітників у проектах: соціальному «Відлуння» та правовому «Нормативно-правове забезпечення трудового законодавства», учнівському самоврядуванні, правових тижнях, волонтерській діяльності, що дало змогу підвищити рівень сформованості їхньої соціально-правової компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм на 6,5 %.

Результати впровадження запропонованих педагогічних умов і моделі свідчать, що показники сформованості соціально-правової компетентності за різними критеріями для контрольної (КГ) і експериментальної (ЕГ) груп наприкінці формульовального етапу істотно відрізняються (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників в ЕГ та КГ (наприкінці формульовального етапу)

Критерії	Рівні у %								
	Низький		Різниця ЕГ-КГ	Середній		Різниця ЕГ-КГ	Високий		Різниця ЕГ-КГ
	Групи			Групи			Групи		
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	
Ціннісно-мотиваційний	38,5	16,5	-22,0	43,5	55,6	+12,1	18,2	27,9	+9,7
Комунікативно-суб'єктний	31,5	11,4	-20,1	20,5	30,6	+10,1	48,0	58,0	+10,0
Діяльнісно-поведінковий	43,8	24,9	-18,9	38,8	51,2	+12,4	17,4	23,9	+6,5
Когнітивний	28,8	5,6	-23,2	68,0	83,1	+15,1	3,2	11,3	+8,1
Середнє	35,7	14,6	-21,1	42,6	55,1	+12,5	21,7	30,3	+8,6

Так, в ЕГ переважає кількість учнів з високим рівнем сформованості соціально-правової компетентності, зокрема, за ціннісно-мотиваційним критерієм – на 9,7 %, комунікативно-суб'єктним – на 10,0 %, когнітивним – на 8,1 %, діяльнісно-поведінковим – на 6,5 %.

Середнє значення рівнів сформованості соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників ЕГ і КГ на формульовальному етапі експерименту також істотно відрізняється, що підтверджено статистично. Зокрема, в ЕГ 30,3 % майбутніх кваліфікованих робітників мають високий рівень сформованості соціально-правової компетентності, 55,1 % – середній; 14,6 % – низький, тоді як у КГ високий рівень в середньому мають 21,7 % майбутніх кваліфікованих робітників, 42,6 % – середній, а 35,7 % – низький рівень. Перевірка значущості відмінностей розподілу учнів КГ та ЕГ за рівнями сформованості соціально-правової компетентності за критерієм χ^2 наприкінці формульовального етапу експерименту дала значення $\chi^2_{\text{емп}}=11,846$, яке є більшим за $\chi^2_{\text{кр}}$ на рівні $p \leq 0,05$. Отже, після формульовального етапу експерименту сформованість соціально-правової компетентності в ЕГ статистично значущо перевищує сформованість означеної компетентності в КГ. Порівняння сформованості соціально-правової компетентності

в КГ і ЕГ на констатувальному та формувальному етапах експерименту також засвідчило істотну відмінність (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння сформованості соціально-правової компетентності в КГ та ЕГ на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Етапи	Групи	Розподіл за середніми рівнями соціально-правової компетентності, %		
		низький	середній	високий
констатувальний	контрольні	36,0	43,8	21,2
	експериментальні	35,7	42,6	21,7
формувальний	контрольні	35,7	42,6	21,7
	експериментальні	14,6	55,1	30,3
збільшення «+»; зменшення «-».	контрольні	-0,3	+0,8	+0,5
	експериментальні	-21,1	+12,5	+8,6
$\chi^2_{\text{емп}}$	контрольні	0,019		
	експериментальні	11,846		

Розподіл учнів за сформованістю соціально-правової компетентності в КГ значущо не відрізняється на констатувальному та формувальному етапах експерименту ($\chi^2_{\text{емп}} = 0,019$), а в ЕГ – відмінності між розподілом на констатувальному та формувальному етапах експерименту є значущими ($\chi^2_{\text{емп}} = 11,846$, що більше $\chi^2_{\text{кр}}$ на рівні $p \leq 0,05$). Результати діагностування сформованості соціально-правової компетентності також свідчать, що збільшилася кількість майбутніх кваліфікованих робітників, які виявили комунікативні вміння та мотивацію до набуття соціально-правових знань і вмінь й технологій їх застосування, бажання брати участь у позанавчальній діяльності тощо.

На *узагальнювальному* етапі експерименту (2015) проводилося статистичне опрацювання отриманих даних та здійснювався аналіз результатів дослідження, формувалися загальні висновки та розроблялися методичні рекомендації щодо формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ.

Таким чином, результати проведеної експериментальної перевірки дають змогу констатувати позитивні зміни в ЕГ і підтвердити гіпотезу, що за теоретично обґрунтованих педагогічних умов і спроектованої моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників можна підвищити якість їхньої підготовки у ПТНЗ. У цілому, мети наукового пошуку досягнуто, поставлені завдання виконані.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до розв'язання наукового завдання, що стосується обґрунтування педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ. Це дало змогу

зробити такі **висновки**:

1. Результати теоретичного аналізу філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, положень сучасних концепцій розвитку професійної освіти свідчать, що в педагогічній теорії і практиці значна увага надається різним аспектам формування професійної, правової та соціальної компетентностей майбутніх фахівців. Водночас, питання формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ не набуло системного й обґрунтованого висвітлення.

У ході констатувального експерименту виявлено, що в процесі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників формування соціально-правової компетентності не є цілеспрямованим та особистісно орієнтованим: спостерігається слабка вмотивованість до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок; недостатня активність у позанавчальній діяльності. Переважна більшість майбутніх кваліфікованих робітників виявили низький та середній рівні сформованості соціально-правової компетентності. Це негативно позначається на їхній готовності до відповідального виконання майбутніх професійних обов'язків, запобігання протиправним діям і конфліктам, відстоювання та захисту власних прав, виявлення активної громадянської позиції тощо. Такий стан зумовлений недостатнім рівнем забезпечення у ПТНЗ відповідних для цього педагогічних умов, моделі та методики формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Уточнено суть поняття «соціально-правова компетентність майбутніх кваліфікованих робітників», доведено, що це *інтегративна якість особистості майбутніх кваліфікованих робітників, що охоплює систему соціально-правових знань і вмінь, конструктивні соціальні установки, досвід правової соціалізації, професійно важливі якості, необхідні для здійснення професійної діяльності та соціальної взаємодії*.

З'ясовано, що структура соціально-правової компетентності інтегрує взаємозалежні та взаємозумовлені компоненти: ціннісно-мотиваційний (потреба в набутті соціально-правових знань і вмінь; мотиви самореалізації); когнітивний (соціально-правові знання і вміння та технології їх застосування); комунікативно-суб'єктний (комунікативні вміння, адекватна самооцінка, націленість на успіх тощо); діяльнісно-поведінковий (відповідальні дії, уміння розв'язувати конфлікти, співпраця в команді), що чітко відображають соціально-правову компетентність у структурі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ.

2. Визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, а саме: підвищення мотивації до набуття соціально-правових знань і вмінь, вироблення конструктивних соціальних установок; використання інтерактивних і проектних технологій навчання; проведення заходів із правової соціалізації учнів; застосування методики формування соціально-правової компетентності з відповідним навчально-методичним комплексом. Їх реалізація сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, удосконаленню соціально-правових знань і вмінь, виробленню конструктивних соціальних установок (цінності, відповідальність,

комунікативність), набуттю професійно важливих якостей (дисциплінованість, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, неухильне дотримання моральних норм і законів у повсякденному житті, націленість на успіх) та соціально-правового досвіду (співпраця в команді, запобігання протиправним діям і конфліктним ситуаціям, захист власних прав відповідно до чинного законодавства, виявлення активної громадянської позиції).

3. Спроектовано модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, що складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків (цільовий, організаційно-змістовий, операційно-діяльнісний, результативний). *Цільовий блок* включає мету та завдання щодо формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Організаційно-змістовий блок* містить: методологічні підходи (системний, гуманістичний, особистісно орієнтований, суб'єктний, аксіологічний, компетентнісний, контекстний, діяльнісний); принципи (науковості, демократичності, доступності, зв'язку теорії з практикою, систематичності й послідовності, толерантної взаємодії), а також педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників. *Операційно-діяльнісний блок* охоплює методику формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників: етапи (мотиваційний, когнітивний, діялісно-рефлексивний); форми (індивідуальні, індивідуально-групові, групові); методи (рольові ігри, кейс-метод, мозковий штурм, круглий стіл, прес-конференція, диспут). *Результативний блок* спрямований на оцінювання сформованості соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників відповідно до критеріїв (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, комунікативно-суб'єктний, діялісно-поведінковий) та їх показників за високим, середнім і низьким рівнями. Модель виконує декілька функцій: є засобом дослідження соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників як педагогічної категорії; відображає логіку навчально-виховного процесу в ПТНЗ; унаочнює основні позиції досліджуваного процесу, узагальнює результати та зумовлює постійне вдосконалення. Запропонована модель сприяє професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників з високим рівнем сформованості соціально-правової компетентності.

4. Методика формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників ґрунтується на застосуванні методів системного і функціонального аналізу, систематизації, моделювання, узагальнення теоретичних і методичних умов. Це дало можливість сформувати в учнів соціально-правові знання і вміння, конструктивні соціальні установки на мотиваційному, когнітивному і діялісно-рефлексивному етапах. На *мотиваційному етапі* майбутніми кваліфікованими робітниками усвідомлювалася необхідність у професійній підготовці за спеціальністю. На *когнітивному етапі* відбувалося набуття соціально-правових знань і вмінь та технологій їх застосування на практиці. На *діялісно-рефлексивному етапі* здійснювалося формування соціально-правової компетентності за допомогою інтерактивних і проектних технологій навчання через набуття

комунікативно-суб'єктного досвіду, умінь об'єктивно аналізувати та контролювати власні дії й поведінку, прогнозувати результати професійної діяльності.

Особливістю методики є застосування навчально-методичного комплексу, що складається з навчального посібника «Основи трудового права», хрестоматії «Нове в трудовому законодавстві про працю», методичних рекомендацій «Формуємо соціально компетентного випускника ПТНЗ», проектів: соціального – «Відлуння» і правового – «Нормативно-правове забезпечення трудового законодавства».

Апробація методики довела результативність педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, що позначилося на підвищенні рівня соціально-правових знань і вмінь, комунікативних навичок учнів експериментальних груп: істотно збільшилася частка учнів, які після формувального етапу експерименту мають високий (8,6 %) і середній (12,5 %) рівні соціально-правової компетентності. Натомість, на 21,1 % зменшилася частка учнів, котрі демонструють низький рівень соціально-правової компетентності. Експертне оцінювання також підтвердило результативність педагогічних умов і моделі формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

5. На основі результатів проведеного дослідження підготовлено та впроваджено методичні рекомендації щодо формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Їх зміст спрямовується на забезпечення такої організації навчально-виховного процесу, котра враховує індивідуально-психологічні особливості учнів, рівень їхньої пізнавальної і соціально-правової активності та самостійності, а також уможливорює запровадження особистісно орієнтованого підходу до організації навчальної та позанавчальної діяльності учнів.

Теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в професійно-технічних навчальних закладах різного галузевого спрямування з метою формування соціально-правової компетентності майбутніх фахівців, підвищення рівня готовності педагогічних працівників до розроблення авторських методик і навчально-методичних комплексів з правових дисциплін і виховних заходів; у науково(навчально)-методичних центрах ПТО, інститутах післядипломної педагогічної освіти, у вищих навчальних закладах для вдосконалення педагогічної майстерності викладачів права та класних керівників професійно-технічних навчальних закладів тощо.

Викладені у дисертації висновки не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують: філософсько-педагогічні засади формування соціально-правової компетентності майбутніх фахівців; теоретичні і методичні основи розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти; порівняльний аналіз систем формування соціально-правової компетентності фахівців у зарубіжних країнах тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Розіна Н. В. Ігрові методи у формуванні правової компетентності учнів ПТНЗ /

Н. В. Розіна // Проф.-техн. освіта. – 2014. – № 1. – С. 38–40.

2. *Розіна Н. В.* Модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна // Наук. вісник Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України / [за заг. ред. В.О. Радкевич]. – К., 2016. – № 11. – С. 107–112.

3. *Розіна Н. В.* Проблема формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у педагогічній теорії / Н. В. Розіна // Наук. вісник Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України / [за заг. ред. В.О. Радкевич]. – К., 2016. – № 10. – С. 32–33.

4. *Розіна Н. В.* Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ [Електронний ресурс] / Н. В. Розіна // Теорія та методика управління освітою : електрон. наук. фах. вид. / Ун-т менеджменту освіти НАПН України. – К., 2012. – Вид. 8. – Режим доступу:

http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_8/21.pdf (дата звернення: 26.09.2013 р.). – Назва з екрана.

5. *Розіна Н. В.* Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у позанавчальній діяльності / Н. В. Розіна // Проф.-техн. освіта. – 2015. – № 3. – С. 47–50.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. *Розіна Н. В.* Волонтерская деятельность учащихся профессионально-технических учебных заведений как составляющая социализации личности будущего квалифицированного рабочего / Н. В. Розина // Forming and qualitative development of modern educational systems : materials digest of the LXIV International Research and Practice Conference, (London, September 26-October 01, 2013). – London, 2013. – P. 86–89.

7. *Розіна Н. В.* Модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна // Актуальні питання педагогічних та психологічних наук: наукові дискусії : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2014. – С. 89–94.

8. *Розіна Н. В.* Критерії формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна / Матеріали VII Міжнар. фестивалю пед. інновацій, м. Черкаси, 17–18 верес., 2015 р. : у 2 т. / [упоряд. Назаренко Г. А.]. – Черкаси, 2015. – Т. 1. – С. 56–61.

9. *Розіна Н. В.* Педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників / Н. В. Розіна // Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2015. – С. 123–124.

10. *Розіна Н. В.* Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна // Наук.-метод. забезпечення проф. освіти і навчання : матеріали Звіт. наук. практ. конф., м. Київ, 26 берез. 2014 р. : у 2 т. / [за заг. ред. В. О. Радкевич] ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – К., 2014. – Т. 1. – С. 182–183.

11. *Розіна Н. В.* Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна / Наук.-метод. забезпечення

професійної освіти і навчання : матеріали Звіт. наук.-прак. конф. м. Київ, 7-19 квітня 2016 р.: у 2 т. / [за заг. ред. В. О. Радкевич] ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – К, 2016. – С. 59–60.

12. *Розіна Н. В.* Використання активних методів навчання під час формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ / Н. В. Розіна // Укр. психол.-пед. наук. збірник. – 2014. – № 3 (03). – С.172–173.

13. *Розіна Н. В.* Аспекти професійного самовизначення старшокласників / Н. В. Розіна // Педагогічний вісник. – 2011. – № 4. – С. 25–28.

*Опубліковані праці, які додатково відображають наукові
результати дисертації*

14. *Розіна Н. В.* Нове в трудовому законодавстві про працю: хрестоматія / Н. В. Розіна. – Черкаси : Сумська О. А., 2013. – 42 с.

15. *Розіна Н. В.* Основи трудового права : навч. посібн. / Н. В. Розіна. – Черкаси : Сумська О. А., 2012. – 96 с.

16. *Розіна Н. В.* Формуємо соціально компетентного випускника ПТНЗ / Н. В. Розіна : метод. реком. ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Черкаси : Сумська О. А., 2013. – 43 с.

17. *Розіна Н. В.* Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у ПТНЗ : метод. реком. / Н. В. Розіна ; Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. – Черкаси : Сумська О. А., 2016. – 45 с.

Анотації

Розіна Н.В. Формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2017.

У дисертації теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах в процесі їхньої професійної підготовки; запропоновано модель формування соціально-правової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, що складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: цільового, організаційно-змістового, операційно-діяльнісного, результативного; розроблено методику з відповідним навчально-методичним комплексом на прикладі професій: муляр; лицювальник-плиточник; муляр; штукатур та шляхом її апробації експериментально підтверджено результативність запропонованих педагогічних умов і моделі.

Ключові слова: професійно-технічні навчальні заклади, майбутні кваліфіковані робітники, соціально-правова компетентність, професійна підготовка, педагогічні умови, модель.

Розина Н.В. Формирование социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих в профессионально-технических учебных заведениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Институт профессионально-технического образования Национальной академии педагогических наук Украины, Киев, 2017.

В диссертации теоретически обоснованы педагогические условия формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих в профессионально-технических учебных заведениях в процессе их профессиональной подготовки; предложена модель формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих, которая состоит из четырех взаимосвязанных блоков: целевого, организационно-содержательного, операционно-деятельностного, результативного; разработана методика формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих на примере профессий: каменщик; облицовщик-плиточник; каменщик; штукатур и путем ее апробации экспериментально подтверждена результативность предложенных педагогических условий и модели.

Охарактеризованы сущность и структура исследуемого понятия, его компоненты: ценностно-мотивационный (потребность в социально-правовых знаниях и умениях; мотивы самореализации), когнитивный (приобретение социально-правовых знаний, умений и технологий их использования), коммуникативно-субъектный (коммуникативные умения, адекватная самооценка, направленность на успех), деятельностно-поведенческий (ответственные действия, умение решать конфликты, совместная работа в команде). Конкретизированы компоненты, критерии, показатели оценивания, уровни сформированности социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих строительного профиля. Теоретически обоснованы педагогические условия формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих: повышение мотивации к усвоению социально-правовых знаний и умений, выработка конструктивных социальных установок; использование интерактивных и проектных технологий обучения; проведение мероприятий по правовой социализации учащихся; применение методики формирования социально-правовой компетентности с соответствующим учебно-методическим комплексом. Их реализация способствует: активизации познавательной деятельности учащихся; усовершенствованию социально-правовых знаний и умений; выработке конструктивных социальных установок (социально-правовые ценности, ответственность, коммуникативность); формированию профессионально важных качеств (дисциплинированность, ответственное отношение к своим обязанностям, неукоснительное выполнение нравственных норм и законов в повседневной жизни, стремление к успеху); приобретению социально-правового опыта (совместная работа в команде, предупреждение противоправных действий и конфликтных ситуаций, защита собственных прав в соответствии с действующим законодательством, выявление активной гражданской позиции).

Модель формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих представляет собой систему взаимосвязанных элементов, в частности: цель, методологические подходы, принципы, педагогические условия, формы, методы, методика формирования социально-правовой компетентности, критерии, показатели оценивания уровней сформированности социально-правовой компетентности. Согласно модели обеспечивается результативность профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих с учетом демократических принципов развития современного общества и объективных потребностей национального рынка труда.

Методика формирования социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих реализуется на мотивационном, когнитивном, деятельностно-рефлексивном этапах. Особенностью методики является применение учебно-методического комплекса, состоящего из учебного пособия «Основы трудового права», хрестоматии «Новое в трудовом законодательстве о труде», методических рекомендаций «Формируем социально компетентного выпускника ПТУЗ», проектов: социального – «Отголосок» и правового «Нормативное обеспечение трудового законодательства». В процессе апробации методики существенно увеличилось количество будущих квалифицированных рабочих, которые после формирующего этапа эксперимента имеют высокий и средний уровни социально-правовой компетентности. Соответственно, в экспериментальной группе уменьшилось количество будущих квалифицированных рабочих с низким уровнем сформированности социально-правовой компетентности.

На основе результатов исследования подготовлены и внедрены методические рекомендации, предусматривающие формирование социально-правовой компетентности будущих квалифицированных рабочих в ПТУЗ.

Ключевые слова: профессионально-технические учебные заведения, будущие квалифицированные рабочие, социально-правовая компетентность, профессиональная подготовка, педагогические условия, модель.

Rosina N.V. Formation of skilled workers' social and legal competence in vocational schools. – On the rights of manuscript.

Thesis for a candidate degree on pedagogical science of specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. – Institute of Vocational Education and training of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The dissertation theoretically grounds pedagogical conditions of skilled workers social and legal competence in vocational schools while they are trained; the model of socio-legal competence of skilled workers, consisting of four interconnected blocks (target, organizational, semantic, operational and active, effective); the technique with appropriate teaching methods (for example occupations «Painter; Bricklayer-tilesetter» «Painter, plasterer») via its testing experimentally that confirms the efficiency of the proposed model and pedagogical conditions.

Keywords: vocational schools, future skilled workers, social and legal competence, training, pedagogical conditions, model.

Підписано до друку 23.12. 2016 р. Формат 60x90/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам 54.

Віддруковано редакційно-видавничим відділом
КНЗ «ЧОПОПП Черкаської обласної ради»
Свідоцтво ЧС № 417 від 20.02. 2004 р.
м. Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1
(0472) 64-21-78,
E-mail: oipopp@ukr.net
Сайт: <http://oipopp.ed-sp.net/>